

۲۰۱۱۹۴۸

بوستان سعدی

شرف‌الدین مصلح‌بن عبدالله سعدی شیرازی

www.ketab.ir

انتشارات آراسته قلم

تهران - ۱۳۹۷

سرشناسه: سعدی، مصلح بن عبدالله، ۹۶۹۱ق عنوان و نام
پدیدآور: بوستان سعدی/مصلح بن عبدالله سعدی شیرازی؛
براساس نسخه محمدعلی فروغی. مشخصات نشر: تهران:
آراسته قلم، ۱۳۹۷. مشخصات ظاهری: ۲۰۳ ص. شابک:
۹۷۸-۶۲۲-۹۹۳۵۳-۰۰-۹ وضعیت فهرست نویسی: فیبا موضوع:
شعر فارسی - قرن ۶ق. رده بندی کنگره: ظ ۱۳۹۷ PIR۵۲۰۴
رده بندی دیویی: ۸۱۱/۳۱ شماره کتابشناسی: ۳۴۰۱۴۶۲

انتشارات آراسته قلم
تهران: انقلاب خیابان میدان ناری، پلاک ۸۸ طبقه چهارم
تلفن: ۰۲۷ ۴۷۲۰۲۷

بوستان سعدی
شرف الدین مصلح بن عبدالله سعدی شیرازی
براساس نسخه تصحیح شده محمد علی فروغی

ناشر: انتشارات آراسته قلم
تیراژ: ۵۰۰ جلد
نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۷

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۹۳۵۳-۰۰-۹

قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

فهرست

۵	مقدمه
۱۱	دیباجه
۱۴	ستایش پیغمبر صلی الله علیه و آله
۱۵	سبب تسمی کتاب
۱۶	مدح ابوبکر بن سعد بن زنگی
۱۸	مدح سعد بن ابی بکر بن سعد
۲۱	باب اول: در عدل و انصاف و رأی
۶۳	باب دوم: در احسان
۸۷	باب سوم: در عشق و مستی و سرور
۱۰۵	باب چهارم: در تواضع
۱۲۹	باب پنجم: در رضا
۱۳۹	باب ششم: در قناعت
۱۴۹	باب هفتم: در عالم تربیت
۱۷۱	باب هشتم: در شکر بر عافیت
۱۸۳	باب نهم: در توبه و راه صواب
۱۹۹	باب دهم: در مناجات و ختم کتاب

مقدمه

همه کس می‌داند که شیخ سعدی شیرازی گذشته از قصاید و غزلیات بی‌نظیری که از خود بیادگار گذاشته است، دو کتاب یکی به نثر موسوم به «گلستان» و یکی به نظم معروف به «بوستان» به نگارش آورده است که شاید بتوان گفت نه تنها در زبان فارسی بلکه در هیچ زبانی از جهت فصاحت و بلاغت و روانی و زیبایی و دلربایی و حکمت و معرفت مثل و مانند ندارد و منظر مایه اینها این نیست که در ستایش آثار جاویدانی شیخ اجل قلم فرسایی کنیم چه گمان داریم که برای ادای این وظیفه قدرت بیانی مانند آنکه خود شیخ بزرگوار داشته است باید، و کسی که آن توانایی ندارد دست بردنش به این کار نشاید.

غرض این است که در سال این هشتاد و یک هجری قمری که هفتصد سال تمام از تاریخ تصنیف «گلستان» گذشته و «بوستان» هم اندکی پیش از «گلستان» به نظم درآمده است، شایسته بود که فارسی زبانان از ظهور این دو کتاب - که در تاریخ ادبیات ایران بجز نظم کتاب «شاهنامه» فردوسی و «مثنوی» مولانا جلال‌الدین - هیچ واقعه به آن اهمیت نیست - شادیه‌ها کنند و سرفرازیه‌ها نمایند، و الحق آن اندازه که در تاریخ ایران بود کوتاهی نکردند و جناب آقای علی اصغر حکمت وزیر معارف نیز از تشییع و مساعدت در این راه دریغ نفرمودند و من جمله از اینجانب که خود را ریزه‌خوار خوانم سمت بیدریغ سعدی می‌دانم، یعنی بهترین ساعت‌های عمر خود را در مصاحبت آن یگانه سخنور پر معرفت گذرانیده‌ام، تقاضا کردند که به تهیه نسخه معتبری از «گلستان» دست ببرم و سپس نسبت به «بوستان»، و اگر ممکن شود برای آثار دیگر افصح‌المتکلمین همین وظیفه را انجام دهم.

اینجانب این وظیفه دلپذیر را بجان و دل بر عهده گرفتم و نسخه «گلستان» در بهار

این سال، به شرحی که در دیباجه آن کتاب نگاشته‌ام، به پایان رسید و از چاپ درآمد. اینک کتاب «بوستان» را برای ارادتمندان شیخ تحفه می‌آوریم و برای آگاهی، خاطر نشان می‌کنیم که در ترتیب این نسخه هم تقریباً همان روش تنظیم «گلستان» را بکار برده‌ایم، با این تفاوت که چون «بوستان» مانند «گلستان» در دست و پای همه کس نیفتاده و مقید به قیود شعری بوده است، کمتر دستخوش تحریف و تصرفات عمدی گردیده است و باین واسطه مجبور نبودیم یک نسخه را اصل و مبنی قرار دهیم و نسخه بدلها از نسخه‌های مخصوص بر آن اختیار نماییم، نسخه‌های متعدد از قدیم و متوسط و جدید در پیش گذاشتیم و از سه چهار نسخه که کهنه‌تر از همه بودند متابعت کردیم، و اختلافاتی را که قابل ذکر دانستیم در ذیل صفحات آوردیم، و آنچه از ذوق و سلیقه خود تصرف جایز دانستیم این بود که در نسخه‌های کهنه موجود آنچه را با ذوق خود موافقتر یافتیم متن قرار دادیم؛ باین روش نسخه بدل کردیم، جز در جاهایی که مورد اتفاق یا اکثریت نسخه‌های کهنه معتبر بود که در آن موارد ذوق خود را حکم نساخته از آن نسخه‌ها کاملاً متابعت نمودیم. پس هر نسخه را با نسخه‌های درجه دوم، اگر نکاتی در خور توجه یافتیم با قید اینکه «در نسخه ... تا آخر چنین است» آنها را در حاشیه آوردیم و برای اینکه از هیچ دقت و اهتمامی فرو نذاشت، باشد، اختلافات قابل توجه را که در نسخه‌های چاپی دیده شد نیز در حاشیه قید کردیم و بعضی اشعار را که در بعضی نسخه‌های متأخر مشاهده می‌شود و در نسخه‌های کهنه نیست با آنکه قریب به یقین است که الحاقی است احتیاطاً در حاشیه آوردیم که از میان نبرد.

تصرف دیگر که در چگونگی طبع کتاب کرده‌ایم در عناوین است. چون بسیاری از جاها تنظیم‌کنندگان نسخه‌ها عنوان حکایت قرار دادند در صورتی که قصه و حکایتی نیست، و در جاهای بسیار دیگر همین قدر که مطلب اندکی تغییر می‌کند لازم دانسته‌اند عنوان‌ها درست کنند از قبیل «گفتار در ...» یا «در این معنی ...» یا «وله ایضاً» و امثال آنها. پس چون نه نسخه‌ها درین عناوین متفقند و نه می‌توان دانست که شیخ سعدی خود چه عنوان‌ها کرده بوده است، و شاید که اصلاً جز باب‌ها هیچ فصل و جدایی در مطالب معین نکرده است، بنابر این گذاشتیم که عناوین باب‌های ده گانه را به همان عبارات که شیخ در دیباجه کتاب نظم فرموده است اختیار کنیم، و در درون باب‌ها هر جا که حقیقتاً قصه و

داستانی است حکایت عنوان کردیم و هر جا داستان نیست و مطلب تغییر می‌کند عنوانی اختیار ننموده بوسیله ستاره مطالب را از یکدیگر جدا ساختیم.

در اینجا به مناسبت آگاهی می‌دهیم که در هیچ یک از نسخه‌های کهنه اسم «بوستان» برای این کتاب دیده نمی‌شود و همه آن را «سعدی‌نامه» می‌نامند چنان که گویی شیخ اجل خود اسمی برای این کتاب اختیار ننموده و باین جهت نسخه‌کنندگان قدیم آن را «سعدی‌نامه» نامیده‌اند پس از آن اهل ذوق اسم «بوستان» را بقرینه «گلستان» برای این کتاب اختیار کرده‌اند و چندان بی‌مناسبت هم نبوده است.

اما نسخه‌هایی که برای تهیه و تنظیم این کتاب در اختیار ما بوده بسیار و از آن جمله است نسخه متعلق به لردگرینوی که در موزه انگلستان عکس برداری شده و تاریخ کتابت آن سال ۷۲۰ هجری است و همان است که نسخه «گلستان» را نیز همراه دارد و در تنظیم آن کتاب هم مورد استفاده بوده است. این نسخه که به خط نسخ خوانا نوشته شده با اینکه از اشتباه کتابت بی‌حالی نیست تمام و کمال و بی‌عیب و در نهایت اعتبار و صحت است و محل اعتنای تمام کاتبان است. «کلیات» متعلق به دانشمند محترم آقای دکتر محمدحسین لقمان‌اده (لقمان‌الدوله) که متضمن قسمتی از غزلیات و تقریباً دو ثلث «بوستان» است. این نسخه در سال ۷۱۰ به خط نسخ کتابت شده و کاتب در پایان طیبات تصریح کرده که از روی نسخه اصلی خط شیخ سعدی استنساخ نموده و هر چند اشتباهات کتابتی آن بیشتر از نسخه لندن است چنان‌که بدین نسخه‌ای است که ما بدان دسترسی یافته‌ایم و کاتب آن یقیناً زمان شیخ اجل را درک کرده است در آن مقدار از «کلیات» که شامل است ارزش و اعتباری بسزا دارد.

نسخه کتابخانه هند انگلستان که در لندن عکسبرداری شده تاریخ کتابت آن ۷۲۸ هجریست، و اوراق «بوستان» آن تمام و اعتبار آن نیز مورد توجه است و «گلستان» نیز همراه این نسخه بوده و از آن استفاده کرده‌ایم.

«کلیات سعدی» متعلق به کتابخانه دانشمند محترم آقای حاج حسین آقاملک که تاریخ کتابتش معلوم نیست ولی سبک تحریر و طرز تدوین غزلیات می‌نماید که در حدود نیمه مائه هشتم نوشته شده و نسخه‌ای است قدیمی و معتبر. در موقع تنظیم «گلستان» نیز این نسخه مورد استفاده ما بوده و شرمنده‌ایم که اظهار امتنان از مساعدت‌های ایشان

در آن موقع از قلم افتاد، در عوض وظیفه خود می‌دانیم که از اقدام معارف پرورانه بزرگی که اخیراً نموده و کتابخانه نفیس خود را که شامل چهل هزار جلد کتاب گرانبها می‌باشد برای استفاده عامه وقف کرده‌اند یاد کرده طالبان دانش را به بشارت این جوانمردی مسرور سازیم.

«کلیات» آقای حاج عبدالحسین بحرانی که بوسیله وزارت معارف به آرامگاه سعدی اهداء کرده‌اند، تاریخ کتابت آن معلوم نیست ولی از قرائن برمی‌آید که در اواخر ماه هشتم نوشته شد. این نسخه «گلستان» را مطلقاً ندارد و از «بوستان» هم که مورد استفاده و مراجعه رده بین برمی‌آید که بعضی حکایات و اشعار را عمداً حذف کرده‌اند.

«کلیات» آقای صادق انصاری عضو وزارت معارف که در ۷۹۴ هجری کتابت یافته و در اینجا لازم است به این نکته اشاره شود که «بوستان» این نسخه صحیح‌تر از «گلستان» بود و بیشتر مورد استفاده رفیع گذشت.

«کلیات» آقای مجدالدین نوری که نسبت به آن در مقدمه «گلستان» اظهار نظر شده است. این نسخه‌ها که بر شمردید، در ماه هشتم نوشته شده و غیر از اینها نسخه‌هایی دیگر در اختیار ما بود که اختیار و صحت آن را نیز قابل توجه و از آن جمله است: «کلیات» خطی که ماده تاریخ کتاب آن «خیر الکلام» است «۹۰۳ هجری».

«کلیات» خطی که در سال هزارم هجری نوشته شده است. «بوستان» بخط سلطان علی مشهدی کاتب. و این سه نسخه نیز از کتابخانه آقای حاج حسین آقاملک می‌باشد. نسخه گراور شده «بوستان» بخط میرعماد معروف. گذشته از این ما بیش از ده نسخه خطی و چاپی معتبر (چاپ تبریز و طهران و هندوستان) در دسترس ما بوده و در مواقع لازم از مراجعه و مطالعه آنها کوتاهی نشده است. از مراجعه دقیق باین نسخه‌ها چنین استنباط می‌شود که در آغاز که شیخ اجل «بوستان» را سروده نسخه‌هایی از آن استنساخ کرده‌اند و انتشار یافته، سپس خود او در این کتاب تجدید نظر فرموده و بعضی اشعار و کلمات را تغییر و تبدیل داده است، و چنین می‌نماید که نسخه‌های قدیمی معتبر که در دست ماست (گذشته از اختلافات جزئی که از تصرفات کتاب است) از روی دو نسخه اصلی استنساخ شده، با فرض اینکه نسخه دومی «بوستان» پس از تجدید نظر شیخ بزرگوار انتشار یافته باشد، و نسخه لرده‌گرینوی و نسخه آقای دکتر لقمان ادهم نماینده این

دو تحریر «بوستان» می‌توانند بود و اگر آنها را اصل و در دو طرف قرار دهیم بیشتر نسخه‌های دیگر با یکی از این دو نسخه موافقت دارند. و این احتمال که اختلافات مهمی که در نسخه‌های «بوستان» دیده می‌شود غالباً از تصرف خود شیخ باشد این فکر را نیز تولید می‌کند که شاید در «گلستان» نیز چنین واقع شده و بعضی از اختلافات که در نسخه‌های کهنه معتبر آن کتاب دیده می‌شود بدست خود شیخ صورت گرفته باشد.

در خاتمه با کمال مسرت اظهار می‌شود که در تهیه این نسخه نیز آقای حبیب یغمایی که در مقدمه «گلستان» شرح مساعی ایشان را متذکر شده‌ایم با اینجانب دست یاری بسزا کرده و از تحمل هیچگونه زحمت و اهمتامی در این راه دریغ ننمودند، و علاوه فهرست خطبات و اسامی اعلام و جدولی از لغات و جملات «بوستان» نیز تهیه نمودند که منضم به فائده کتاب به آخر آن ملحق ساخته‌ایم.

امتنان اینجانب ز ادای حبیب یغمایی و همچنین از معارف پرورانی که نسخه‌های گرانبهای خود را در اختیار گذاشتند و ما را به انجام این کار موفق کردند وظیفه‌ایست که با کمال خرسندی ادا می‌کنیم.

محمد علی فروغی

دیماه ۱۳۱۶